

**МОВОЗНАВСТВО В КИЇВСЬКОМУ
УНІВЕРСИТЕТІ СВЯТОГО ВОЛОДИМИРА:
НАУКОВА ТВОРЧІСТЬ МИХАЙЛА МАКСИМОВИЧА**

У статті аналізується науковий доробок Михайла Максимовича в галузі лінгвістики (ширше – філології), який започаткував мовознавчий напрямок і визначив його перспективу в Київському університеті Святого Володимира.

Ключові слова: мовознавство, словесність, україністика, славістика, порівняльно-історичний метод, історико-етимологічний принцип.

In the article the scientific linguistic (wider – philological) works of Mykhajlo Maksymovych are analysed. The main attention is paid to the beginning of linguistic direction and its perspective in the Kyiv St. Volodymyr university.

Key words: linguistics, literature, Ukrainian and Slavic scientific studies, comparative and historical method, historical and etymologic principle.

В статье анализируются научные работы Михаила Максимовича в отрасли лингвистики (шире – филологии), которые положили начало языкознанию и определили его перспективу в Киевском университете Святого Владимира.

Ключевые слова: языкознание, словесность, украинистика, славистика, сравнительно-исторический метод, историко-этимологический принцип.

Системний характер лінгвістичних досліджень в Україні пов'язується з контекстом, зокрема, 19 століття, коли йдеться про заснування університетських, наукових центрів у Києві, Харкові та ін. Відтак, з'являються ґрунтовні, концептуально виважені мовознавчі праці, які визначають перспективу й подальший розвиток цієї галузі гуманітарного знання.

Однією з найбільш помітних постатей у фаховому дискурсі того часу є, без сумніву, М.О. Максимович, який своїми лінгвістичними, ширше – філологічними студіями окреслив відповідний дослідницький локус у Київському університеті як складовій частині ним заснованої Київської історико-філологічної школи. Наукова інтерпретація М. Максимовичем ідей європейських авторів (В. Шеллінга, П.-Й. Шафарика та ін.), введення у науковий обіг методів і фактології, що вже були апробовані в концептуальних викладах інтелектуалів-сучасників, звернення до широкого спектру лінгвістичної проблематики – від історичних витоків української мови ("Русская речь в сравнении с западно-славянскою", "Критико-историческое исследование о русском языке" та ін.), питань нормування та правопису ("О правописании малороссийского языка"), етимології ("О малороссийском произношении местных имён") до постановки проблеми про стилістичний дискурс – все це визначило пріоритети, напрямки й еволюцію лінгвістичної думки в Україні першої половини 19 століття, зокрема, в Київському університеті Святого Володимира.

Так, у своїх наукових спостереженнях, які з погляду нового часу можна вважати синкретичними, М. Максимович активно звертався до аналізу мови в просторі культури, її історії, еволюції, що дозволяє йому говорити про поняття словесності, зокрема слов'янської цивілізації: "именемъ Словесности означается совокупность памятников, въ которыхъ выразилась душа и жизнь народа посредствомъ языка, изустно либо письменно" [12, с. 348]. В авторській концепції щодо історії словесності М. Максимович наголошував на поступальному характері розвитку народу, а отже, і його мови, коли кожен попередній період визначає вектор наступного. Коли йдеться про літературну мову, необхідно аналізувати вже наявну традицію, що часто трансформується в історичному часі, особливо з огляду на визначальні для мовознавця екстралінгвальні фактори.

У контексті названої проблематики заслуговує на увагу системне обґрунтування М. Максимовичем наявності в

культурному просторі слов'янської цивілізації окремої "южнорусской" мови, що, на його думку, є східнослов'янською і проміжною між "руською" і польською. Така теза дозволила науковцю сформулювати новаторський підхід до славістики в її широкому розумінні, зреалізований у науковому діалозі з Й. Добровським, який на межі XVIII – XIX ст. започаткував порівняльно-історичні дослідження в славістичній галузі. Акцентується увага на створенні та ґрунтовному аналізі М. Максимовичем "нової схеми мов слов'янських" [2], у якій важливе місце надається і українській мові, з увагою до її історії та типологічних особливостей. Модерні для лінгвістики початку XIX ст. ідеї дослідник розвиває зокрема і в наукових коментарях, передмові до збірки "Малороссийские песни", поява якої наприкінці 20-х рр. XIX ст. розширила власне фольклористичні спостереження автора мовознавчим доведенням того, що малоросійське наріччя можна і треба сприймати як окрему, "живу, самобутню" [7, с. 362] мову, "відмінну від великоруської, а тим більше від польської" [7, с. 361]. У названій праці, а пізніше – в статті "О правописании малороссийского языка. Письмо к Основьяненку" (1842) [11] була порушена ще одна проблема, диференційна для філологічного пошуку М. Максимовича, – правописна. На думку дослідника, правописний кодекс повинен базуватися на історико-етимологічних засадах, що полягають у збереженні написання давніх, етимологічних форм слова, а отже, це дозволяє виявляти та аналізувати їх історичні зміни.

Уже згадувана "нова схема мов слов'янських", остаточно оформлена М. Максимовичем у 30-40-х рр. XIX ст., справді була "ною" для тогочасного слов'янського наукового дискурсу. З урахуванням екстралінгвального суспільно-політичного, історичного контексту українська мова була позбавлена функціонального статусу й не входила до офіційно прийнятої стратифікації слов'янських мов на південну та західну гілки. Полемізуючи з багатьма дослідниками (Й. Добровським, П. Шафариком та ін.), М. Максимович на основі глибокого зіставного, порівняльно-історичного аналізу широкого матеріалу, критичного погляду на позиції інших науковців із

приводу цього питання запропонував авторську концепцію щодо мов слов'янського світу, а отже, обґрунтував критерії їх поділу, з урахуванням української та білоруської мов. У результаті було створено, за оцінками багатьох учених, у тому числі й М. Карпенко, оптимальну, актуальну й сьогодні класифікацію слов'янських мов на західно-, східно- і південнослов'янські, батьком якої вважають М. Максимовича.

Так, загальноприйнятною вважається думка, що П. Шафарик позитивно оцінював погляди М. Максимовича на місце української мови серед інших слов'янських, і це, як відомо, посприяло включенню чеським лінгвістом східнослов'янського контексту до видання "Slovanském národopisu". Хоч, як зауважує М. Карпенко, "можна вважати, що він [П. Шафарик – Д.Д.] утримався від прямих оцінок" [3, с. 7] щодо аналізованої концепції М. Максимовича, але загалом уважав її оптимальною для розвитку, а головне опису слов'янських мов, із увагою, в першу чергу, до їх тричленної класифікації: "східнослов'янська група мов в цілому і кожна з них зокрема (українська, російська, білоруська) мають повне право на особливий статус, їх доведеться ввести в класифікаційну систему рано чи пізно. "Малоросійські пісні" стали першим, але дієвим стимулом для цього" [3, с. 6-7].

В історії мовознавства, зокрема слов'янського, відомим також є листування М. Максимовича з М. Погодіним, яке репрезентує погляди науковців на питання походження української мови. М. Максимович, знову ж таки відштовхуючись від фахово проаналізованого та прокоментованого матеріалу, на основі історичних фактів вдається до полеміки з російським ученим М. Погодіним, а потім й іншими дослідниками, які заперечували самотність українського народу та його мови. У своїх "Филологических письмах к М.П. Погодину" (1856), "Ответных письмах к М.П. Погодину" (1857), "Новых письмах к М.П. Погодину..." (1863) М. Максимович намагається довести автохтонність, а не прийшлисть українського населення Наддніпрянщини в киеворуський період, заперечити претензії Росії на пам'ятки того часу й у результаті в черговий раз

підтвердити індивідуальний характер розвитку української мови та її носіїв.

Сформована М. Максимовичем традиція розуміння й опису мови, зокрема в порівняльно-історичному ракурсі, зрозуміло, мала наступництво (і це важливо в науці), зреалізоване в різних щодо об'єкта, предмета або методології працях. Зокрема, М. Карпенко як відомий у філологічному колі "максимовичезнавець" у своїх численних наукових розвідках, присвячених цьому питанню, переконливо зауважує на поліаспектності впливу постаті М. Максимовича на розвиток слов'янської гуманітаристики в цілому. Так, дослідниця вдається до зіставлення поглядів на мову, її природу, структуру, особливості з одного боку М. Максимовича, а з іншого – О. Потебні, М. Костомарова, М. Драгоманова, Л. Булаховського та ін.

Грунтовно дослідивши результати різновекторних наукових спостережень М. Максимовича в галузі історії, мовознавства, історії мовознавства, фольклористики та інших сфер гуманітарного знання, біографічні відомості, пов'язані з різними етапами життя дослідника (наприклад, "докиївським", або "київським"), зокрема, М. Карпенко переконливо доводить роль цього видатного вченого (як вона зазначає, "вченого-енциклопедиста" [7, с. 361]) у формуванні та еволюції наукової, передусім історико-філологічної, думки в стінах Київського університету Святого Володимира.

Загалом, це дозволяє дійти висновків, що наукова творчість М. Максимовича в певний спосіб сформувала й мовознавчий дискурс у Київському університеті. Відтак, лінгвістична, а отже, й філологічна, гуманітарна україністика, славістика досліджувалися першочергово в контамінації кількох основних у цьому контексті епістем – філологічній (більшою мірою мовознавчій і фольклористичній) та історичній. Це визначило перспективу порівняльно-історичного та зіставно-лінгвістичного аналізу М. Максимовича передусім східнослов'янської тематики, з особливою увагою до окремішності, незалежного статусу української мови, висновок щодо чого постав як результат ґрунтовного дослідження пам'яток, зокрема, української мови та культури.

Глибина та об'єктивність проаналізованих результатів дослідницького пошуку М. Максимовича дозволяють фахівцям у галузі історії мовознавства, вважати його постать як засновника наукової україністики та русистики в комплексі актуальних питань загальнославистичного циклу, що формувався та розвивався зокрема і в Київському університеті й мав свій безпосередній вплив на традиції інших наукових центрів.

1. Карпенко М. А. Киевская историко-филологическая школа : М.А. Максимович как ее основатель в Университете Святого Владимира / М.А. Карпенко // Слово. Символ. Текст : сборник научных трудов. – К., 2006. – С. 14-26.
2. Карпенко М.А. "Новая схема языков славянских" М. А. Максимовича и становление киевской историко-филологической школы в Университете Св. Владимира / М.А. Карпенко // Русский язык и литература в учебных заведениях. – 2004. – № 5. – С. 1-9.
3. Карпенко М.А. Первое письмо П. Й. Шафарика М. А. Максимовичу (1835 г.): восточнославянские измерения (к 50-летию публикации) / М. А. Карпенко // Русистика. – 2011. – Вып. 11. – С. 5-10.
4. Карпенко М.А. Полемика М. А. Максимовича с Й. Добровским и П. Й. Шафариком о классификации славянских языков и ее резонанс в восточнославянском языкознании / М. А. Карпенко // Русистика. – 2003. – № 3. – С. 53-58.
5. Карпенко М.А. У истоков славистической концепции М.А. Максимовича и киевской историко-филологической школы / М.А. Карпенко // Русский язык, литература, культура в школе и вузе. – 2005. – № 1. –С. 5-10.
6. Карпенко М.О. Витоки й становлення київської історико-філологічної школи на терені університету Святого Володимира: "Нова схема мов слов'янських" М.О. Максимовича / М.О. Карпенко // Мова і культура : Науковий щорічний журнал. – К., 2003. – Вип. 6. – Т. 5. – Ч. 1. – С. 200-210.
7. Карпенко М.О. Київська історико-філологічна школа в персоналіях : М. О. Максимович як її засновник : (До 200-річчя від дня народження) / М. А. Карпенко // Проблеми семантики слова, речення та тексту : збірник наукових праць. – К., 2005. – Вип. 13. – С. 360-365.
8. Карпенко М. О. М. О. Максимович як засновник наукового українознавства та Київської історико-філологічної школи в славістиці / М.О. Карпенко // Суспільствознавчі науки та відродження нації. – Луцьк, 2003. – Кн. 3. – С. 53-56.
9. Карпенко М.О. М.О. Максимович: біля витоків східнослов'янського мовознавства в київському Університеті Св. Володимира / М.О. Карпенко // Педагог, вчений, патріот. – К., 1997. – С. 19-32.
10. Карпенко М.О. Перший лист П.Й. Шафарика до М.О. Максимовича в інтерпретації А.Й. Багмут / М.О. Карпенко // На